

jártó egy, Kalmár egy, Szabó három volt,¹ míg a Vásárhelyről megmaradt 12 vezetéknév- | 1516 ből csupán Szabó volt kettő.²

E szerint kétséget nem szenved, hogy a kevés számú és egyszerű iparczikkeket, melyekre a lakoságnak szüksége volt, a nomád őstermelő népek szokása szerint eleink is, jobbára magok házilag készítették el, valamint lakó házaikat és gazdasági eszközeiknek nagyobb részét is magok állították elő.

6.

Vallás, egyház, szellemi élet és erkölcsök.

Az a határtalan türelem, melylyel a pogány ős magyarok Géza fejedelem idején a keresztyén térítők munkáját elnézték és elősegítették, majd magok is sok ezeren az új hitet bevették, arról tesz bizonyosságot, hogy az ősi hit iránti buzgóság már ekkor meg volt fogyatkozva. Piligrin nassaui püspök azt írja nevezetesen a pápának, | 980 hogy a magyarok közt lakó nagy számú keresztyén foglyok, kikből áll a nép legnagyobb része, szabadon gyakorolhatják vallásukat, imaházakat építhetnek, gyermekeiket kereszteltethetik, szabadon járhatnak köztök a papok s a „pogányok olyan jó barátságban élnek a keresztyénekkal, hogy itt igazán betelik Ézsaiás jóslata, hogy a farkas együtt legel a báránnyal, és az oroszlán, mint az ökör, szalmát eszik, úgy annyira, hogy

¹ Orsz. lt. dl. 16985.

² U. o. dl. 22823.

az egész magyar nemzet mindenestől kész a szent hit befogadására.“¹ Ily körülmények közt nem járt nagy nehézségekkel a lelkes I. István királyra nézve annak a föltételnek teljesítése, mely mellett a bajor Gizellát feleségül kapta, hogy t. i. országát keresztyénné teszi; s hogy ellene az ősi hit védői még is fellázadtak, főleg a kegyelt idegenek miatt történt, kik a király köré csoportosultak s a miatt, mert ezek szent buzgal-mukban az ősi vallás hívei ellen, kik nem voltak képesek teljesen szakítani apáik hagyományával, eszélyt és türelmet félretéve, egyszerre kiméletlen szigorral bántak el.

István — támogatva neje, és a beköltözött keresztyén papok tanácsai által, a nyugoti keresztyén uralkodók példájára fejtette ki apostoli föl-ségi hatalmát: a törvényhozás alapjává a keresztyén vallási és erkölcsi elveket tette, theokrá-cziát állított fel, melyben az egyház vette át a ve-zető szerepet állami és polgári ügyekben egyiránt, s a korona minden ereje és hatalma az egy-ház rendelkezésére állott, hogy ennek céljai valósuljanak. Püspökségekre osztotta országát s ezek fejeit dús javadalmakkal s világi befolyás-sal látta el, apátságokat s monostorokat alapított s ezeket szintén nagy föld adományokban része-sítette. Az egész hazában szervezte az egyházi szolgálatot; a papok és szerzetesek egész serege lepte el annak földét, kiknek ellátásáról orszá-gosan gondoskodtak s ezek kíséretében oly-kor a király is szerte járt az országban, hogy a térítést elősegítse. Törvénybe tétette, hogy 10 falu építsen egy templomot s a pap fentar-

¹ Piligrinus, De conversione Ungarorum, Endlicher-nél 132.

tására 2 jobbágy telek, egy ló, 6 ökör, 2 tehén s 34 birka adassék. A ruhákat, kereszteket, edényeket a király adta, a könyveket a püspök.¹ Ebben az irányban és szellemben jártak el István utódai is. Polgári törvény rendelte el a templomba járást, a szentek ünnepeit, a vasárnapi munka szünetet, a bűjtöt, a halál előtti gyónást, a mise alatti illendő magaviseletet, a papi tized fizetését, a szentek ereklyéinek megbecsülését, a templom mellé temetkezést, a házasságnak pap által kötését stb. s mind ezek áthágóira súlyos büntetések (testi fenyítések) is szabattak. Vidékünkön, t. i. Csanád környékén, ugyan már I. István előtt is volt nyoma az ó hitű keresztyénségnek, mert ennek szerzetesei Ahtum birtokán monostorokban éltek. De a keresztyénség itteni voltaképeni megalapítójának még is Gellért csanádi püspököt tekinthetjük, a ki, mint Imre királyfi nevelője, egyik legbefolyásosabb tanácsadója volt a királyi családnak. Ő papokat képeztetett Csanádon, a községek számára templomok állításáról gondoskodott, szent életével, apóstiti buzgalmával s lángoló lelkesedésével rövid időn nagy tekintélyre tett szert, úgy hogy nem volt nehéz nemesek és szolgák által egyaránt elfogadtatni az új hitet. Még hamvainak is missiója volt. Csoda tevő ereklyéinek hire támadván, azok nem kis mértékben közreműködtek a nép megtérítésében és hitbeli megerősítésében, a mint ezt már fentebb érintettük. Altalában a csudás esetek s a szentek életéből merített megragadó események, melyeket a népies jámbor hit még inkább kiszínezett

¹ István törvénye II. 34. *Legenda Stephani regis major*, Endlichernél 146. Balics, Róm. kat. egyház tört. I. köt. 207.

és nagyított,¹ nem utolsó eszközök voltak a papság lelkülete formálásában s a közönség megtérítésében.

Minthogy területünk Csanádhoz egész közel esik, bizvást igazat adhatunk az egykori közlésnek, hogy a kegyes püspök (bizonyára a maga benczései segítségével) már életében az egész Csanád megyét Krisztus hitére térítette át,² úgyhogy annak nemes urai s gyér lakossága, mely különben is jó formán szolgákból állott, könnyen és hamar meghódoltak a keresztyén hitnek, a mi nem is maradhatott el sokáig ott, a hol a terület földesurai jó részben magok is az egyházi rendhez tartoztak. A területünkön és környékén birtokos bakony-béli, zalai, dömösi, szent-benedeki barátoknak és margit-szigeti apáczáknak bizonyosan volt gondjuk arra, hogy birtokaikon a keresztyén egyházi intézmények meghonosuljanak és megerősödjenek, a mit nagyon elősegített az az általános rendtartás, melynél fogva a monostorok birtokaikra egyes szerzeteseket rendelték, hogy ott lakjanak.³

A kik azonban a föld népe megtérítésében legtöbbet fáradoztak, azok a benczés szerzetesek voltak, kiket Gellért telepített Csanádra s kik a vidék más részében is nem sokára meghonosultak, mivelhogy világi földesuraink sem maradtak hátra az egyház erősítésében. Ily módon aztán a vidék már az Árpádok korában

¹ Az e korbéli vallásos életrajzok tömve vannak ily csodás esetekkel. (Lásd. egyebek közt Mauri episcopi, Vita S. Zoerardi et Benedicti, továbbá Stephani regis legenda major, — Hartvici, Vita Stephani és Vita S. Gerardi — valamennyi Endlichernél.)

² Vita S. Gerardi.

³ Bunyitay, i. m. I. 142.

el volt látva templomokkal, monostorokkal, papokkal és barátokkal. A birtokos földesúr építtette t. i. a szent helyeket, melyek nagy részét tulajdon nevéől nevezte el s el is látta azokat jövedelemmel. Így a Csanád nemesség Bel-Thembesen (Tömpös) állított monostort Szűz Mária tiszteletére, zárdák voltak ezenkívül Monostoros-Kanizsán, Sz. Adorján-martyron, (a mai Torontál megyében), Ellés-monostorán, (Csongrád mellett), Oroszlámos-Monostoron, Kemece-Monostoron, Párdány-Monostorán, Achtum-monostorán, Zákány-monostoron, Szőreg-monostoron. Egresen a ciszterciek apátsága állott.¹ Szegeden | 1200 1301-óta a ferenciek konventje létezett,² de a Domonkos-barátok is már I. István óta honosak voltak e városban.³ Gyulán, Gerlán, Csolton szintén szerzetesek tanyáztak. Donát-tornyán nemcsak birtak, de laktak is a nyúl-szigeti apáczák.⁴ Nem volt ritkaság, hogy főuraink vagyont és életet áldoztak az egyháznak. A Csák nemzetség dunántúli ágának egyik tagja péld. földet ajándékozott a pálos barátoknak, egy másik a szent földre utazott. A náunk honos ág sarjadékai közül a két Ugrin magas egyházi méltóságokat viselt. Zeri Nána, a területünkön birtokos Kalán nemzetség tagja, pécsi püspökségre emelkedett s a Szeri monostort alapította. Még ennél | 1135 is nagyobb áldozatot hoztak az e nembeli Nána comes és neje, mert ők minden vagyonukat az apáczáknak hagyták. A Csanád nemzetség szintén

¹ Turóczy L., Ungaria, 205.

² Dugonics A., Connotationes de libera et regia urbe Segedino. Kzr. a Nemz. Muz.-ban.

³ Péterfy, Concilia II. 279.

⁴ Orsz. Ít. dl. lt. 20 856. (1499-ről szól.)

több főpapot adott az országnak s e vidéken fekvő birtokait megrakta szerzetesekkel.

Sz. Gellért püspök az általa Csanádon épített székes fő templomban Szűz Mária tiszteletére állítottatott oltárt s a templom védnökévé Szent György lovagot választotta,¹ mely intézkedés, gondolhatni, hogy jó benyomást tett a lovagias s a női nemet nagyra becsülő magyar nemzet lelkületére s minden esetre a püspök helyes tapintatáról tanuskodik. Őt kell tekinteni nálunk a Mária imádás megalapítójának, kinek tiszteletére a legtöbb egyházat, monostort vagy oltárt szentelték. Így többek közt Szegeden, Tömpösön, Szeren, Alsó-Adriánon stb.

Ily kedvező körülmények közt határunkon is felvirágoztak az egyház intézményei s nagy számu falvaink templomokkal és papokkal láttattak el, bár a kunok, mint említők, egész Nagy Lajos koráig megmaradtak pogány hitők mellett, másfelől pedig a beköltözött rácok és oroszok a görög nem egyesült egyház hívei² lévén, a róm. katolikusok befolyását csökkentették. Eddigi kutatásaink e korszakból határunkon 43 falu jelenlétét állapítják meg, melyek közül ásatásaink s más biztos adatok 20 templom fenállásáról tesznek bizonyosságot. Ezek voltak: Batida, Csomorkány, Erzsébet, Fecskés, Férged, Gorsa, Hód, Kápolna, Mágocs, Mártély, Peres-Kutas, Rárós, Solt, Szent-Király, Szent-Mihály-utczája, Szilas-egyház, Szöllös, Tót-kutas, Ur-népe, Vásárhely és Veres-egyháza. Nyolcz olyan falunk van, melynek csupán elnevezése mutatja, hogy valamikor

¹ Lectiones de S. Gerardo ep. Endlichernél 230.

² Ezek elterjedéséről a délvidéken, Bárány i. m. 138—141.

temploma is volt u. m. Apácz-egyháza, Csorvás-egyháza, Derek-egyháza, Gellért-egyháza, Homok-egyház, Libecz-egyháza, Ördögös-egyháza, Sóstó-egyháza. Tizennégy falunk végre, melynek templomára sem a név, sem az eddigi ásatások sem egyéb adatok nem utalnak. Ezek Ábrány, Bagd, Barcz, Földvár, Kopáncs, Korhány, Kökényes, Körtvélyes, Kotucz-háza, Sámson, Tárkány, Tompa, Uj-város, Varjas, habár ezek egy részéről is főleg (Földvár, Kopáncs, Körtvélyes, Sámson,) biztosan föltehetjük, hogy szintén bírtak külön templomokkal, bár azok e korbeli nyomaira még eddig nem találtunk rá. E templomok építési módjáról már fentebb szólottunk; itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy habár határunk épület anyagok dolgában a kő és erdők hiánya miatt szükségét látott: a szent helyek általában szilárdan és azok méltóságához illően készültek s körülbelül a mai kisebb falusi templomok és kápolnák építési módjának feleltek meg, bár sehol sem voltak nagyobb méretűek.

E templomok legnagyobb részét azonban a körültre épült falvakkal s ezek lakosságával együtt a tatárjárás végkép' eltörülte, úgy hogy azok nyomán ujak sem állottak elő többé. Mikor 1333 a pápai adószedők e vidéket feljárták, az egész esperességben már csak 8 egyházat jegyezték be, melyből határunkra 3 esett, t. i. Vásárhely, melynek papja Mihály volt. Szent-Király, lelkésze Gergely, és Hold, plébánusa Mihály, kik 2—6 garasig adóztak a pápának.¹ Ez adó tiszterese képezte a papok jövedelmét, kiknek e szerint igen-igen szegény ellátásuk volt. Általában mig a főpapok és monostorok a királyok és a

¹ Monum. Vaticana, Series I. volum. I. 148, 154, 156.

törvényhozás jóvoltából s egyes hívek buzgóságából dús javadalmak élvezetében voltak: addig az alsóbb rendű papság megélhetésével alig törődött valaki. Ezeket még saját püspökük is adóztatta (az u. n. szeretet-adományok). I. István király a hívek jóvedelmének tizedét, az u. n. dézmát, ugyan „Istennek adatni“ rendelte:¹ de ezt oda magyarálták, hogy az a püspököket illeti, ezek pedig a dézmának csak 16-át engedték át a közpapoknak, ezt is IV. Béla király rendeletéből. IX. Gergely pápa magyarországi követéhez nem ok nélkül írja tehát, hogy a papok mindnyájan panaszkodnak, hogy nincs miből élniök s ezért van, hogy csak szolga rendűek lépnek e hivatalba. Altalában a különben is dús javadalmakkal ellátott egyházi felsőbb rend nagy igyekezetet fejtett ki a vagyon szerzés irányában. Peres-Kutason már korán tért foglaltak a csanádi püspökök. Hángácsi Albert csanádi püspök 1463 ellen Szilágyi Erzsébet tiltakozik, mikor ez az ő Csongrád és Csanád megyei birtokait el akarja foglalni.² Szokolai János püspök már Kovázdót is lele-i birtokaihoz csatolja, sőt Bagdhoz, Monyorós-Fecskéshez és Földvárhoz is jogot formál, mi ellen Varjasi János tesz óvást.³ A csanádi káptalan Mágocson és a hozzánk közeli 1471—2 M-Kopáncson fészkelte meg magát. A nyúl-szigeti apácák Vásárhelyen, Solton, Körtvélyesen, Lelén, majd később Ányáson, Derek-egyházán, Farkon, Mágocson, Donát-tornyán, Királyságon, Orosházán szereztek birtokokat, hogy a vidékbeli többi nagybirtokos szerzetes rendekről ne is szóljunk.

¹ István végz. I. 52.

² Orsz. lt. DL.

³ Borovszky I. 363. Orsz. lt. DL. 17290.

Egyház igazgatás tekintetében a csanádi püspökség területéhez tartoztunk, a mint hogy nincs is egykorú hiteles adat, melyből kitűnnék, hogy I. István korában Tiszán túl még más püspökség is létezett volna. Idővel ugyan mind több püspökségek alapítottak: de a dolog természete szerint ezek határai eleintén ingadoztak s pontosan kitűzve nem voltak. Így Szeged és Csongrád eleinte a kalocsai püspökséghez tartoztak.¹ Hogy a mi határunk a csanádi püspök alatt állott, ez a hely közelségéből s Gellért térítő buzgóságából következik: de kétségtelenül kitűnik a pápai tizedjegyzékekből, melyekben a főesperességet, a hová minket is számítottak, a csanádi egyházmegye czíme alatt sorolják fel.² A mi főesperességünk pedig a Marosontúli volt, s ez a név világosan mutatja, hogy Csanádhoz és nem Váczhhoz számították azt, mert az utóbbiktól nézve az esperesség neve nem lehetett volna Marosontúli. A csanádi egyházmegyébe tartoztak ezenkívül még a sebesi, aradi, torontáli és krassói főesperességek is,³ úgy hogy e szerint azt mondhatni, hogy e püspökség akkor a Kőröstől a Dunáig s a Tiszától Erdélyig terjedt, úgy azonban, hogy Szeged vidéke külön esperesség alatt a kalocsai érseki megyéhez, a Kőrös torkolata környéke pedig, a Tisza mindkét partján, a váczi püspökségbe eső Csongrádi főesperességbe esett.⁴ Ide tartozott a pápai tizedszedők jegy- | 1332—37

¹ Pauler Gy. a Századokban. 1877. 482. Balics, A rom. kath. egyház. tört. I. 88.

² Monum. Vatic. i. h.

³ A csanádi káp. bizonyítványai a Nagy-Mihályi-Csáky egyezés ügyében, 1427 jun. 29.-ről, Sztárai oklv. II. 258—264.

⁴ Zsilinszky i. m. I. 52.

zéke szerint a mi Mártélyunk is, melyen kívül ott az időben még csak Apor és Szer képeztek lelkészséget. Mártélyon János pap megesküdt, hogy az ő jövedelme nem megy többre 2 márkánál,¹ a mi ép' annyi volt, a mennyit a szegedi lelkész adóba fizetett, vagyis 4 arany forint; a jövedelem tehát ép' oly szegényes, mint a minőt a vásárhelyi és szentkirályi plébánusoknál is láttunk. Más időben ugyan ezen főesperességhez számíttatott még Böld, Csany s Ellés-Monostora is.²

Nincs benne kétség, hogy az egyház nevelő s vezető befolyása, valamint a többi e korban levő népekre, úgy a magyarokra nézve is általában véve a mily szükséges, annyira nemesítő és jótékony volt. A nyers szenvedélyeket, a vad szokásokat, a durva anyagiságot csak ezen az uton lehetett megfékezni, s a közönség érületébe és lelkébe a tisztultabb erkölcsi érzéseket, a magasabb eszmények előtti meghódolást beleplántálni, a mi csupán külső befolyásra, parancszoára a polgári hatalom és törvényhozás minden támogatása mellett sem sikerült volna, hogyha magának a papságnak szellemi, értelmi és erkölcsi fölénye nyilvánvaló nem lett volna. Káros hatása volt azonban a vagyonszomjnak, melybe egyes főpapok csakhamar beléestek; mind az egyházaságra és vallásosságra, mind magára a papságra: — mert az, a mellett, hogy a főpapság elvilágiasodására vezetett, irigységet, féltékenységet és ellenhatást is ébresztett a nemzetnél a papi rend és az általa képviselt magasztos intézmény irányában.

¹ Mon. Vatic. i. h. 254. A csanádi püspök jövedelmét 1184-ben 2000 márkára becsülték, pedig korántsem tartozott a legnagyobb javadalmú főpapok közé.

² Zsilinszky i. m. I. 121.

Határunk és vidékünk nagy része is, mint láttuk, a papság birtokába került, úgy hogy Kálmán király csak a köz óhajnak tett eleget, mikor az egyházaktól és monostoroktól minden halastavát elszedett, mely nem I. Istvántól eredt.¹ A különben | 1100 is ragadozó főurak még tovább mentek, úgy hogy Filep, fermói püspök és pápai követ Magyarországon, a budai zsinat kánonaiban keser- | 1279 vesen panaszkodik, hogy nálunk „mint valami pestis harapódzott el“ az egyház bántalmazása, javainak, templomainak és zárdáinak „szentségtörő elvétele.“² Még ártalmasabb befolyást gyakorolt a hívek érzületére a papság egy részének hozzá nem illő s erkölcsileg is botrányos magaviselete és élete. E részben már e vidék első püspöke, Szent Gellért, sem tartóztathatta magát a kifakadástól, midőn a jobbára külföldről beözönlött egyháziak botrányos magaviseletét megrója. Ezeknél „a folytonos vadászatok, pörlekedések, erőszakoskodások, mulató társak, megszegései még az isteni törvényeknek is, és az ágyasok serege“ voltak napi renden.³ Később is nem egyszer merültek fel meggyénkben a szerzetesek és egyes főpapok botrányos tettei ellen panaszok, melyek olykor kellő megtorlásban is részesítették.⁴ Magok az ország rendei és Hunyadi János panaszolják, hogy a ferencziek az ország több részein feslett életet folytatnak, az isteni szolgálatot nem | 1448 végzik rendesen, s a szent edényeket elvesztegetik.⁵ Már említettük Csáki Miklós csanádi püspök fes-

¹ Kálmán végz. I. 16.

² Constitutiones synodi Budensis 1279. Endlichernél 580—91.

³ Szent Gellért élete és művei Karácsonyitól, 150.

⁴ Borovszky, Csan. vm. tört. I. 348. 350. 389.

⁵ Gr: Teleki, Huny. kor. X. 233.

lettségét, melyért a pórlázadás dühöngései | 1514
 alkalmával oly iszonyú módon lakoltatták. László
 csanádi prépost a vármegye tisztviselőit és urait
 maga bujtogatta megyés püspöke, Csaoli Ferencz,
 ellen, kik aztán a püspök jószágaira ron- | 1522
 tottak.¹ Nyilvános dolog volt végezetre, hogy ez
 úttal egyéb adatokat mellőzzek, hogy Werbőczy
 István özvegye egy mezítlábos baráttal lakott
 együtt, mígnem annak fia a barátot megölte.
 Ugy hogy egykori írók egyenesen „a papokat,
 nev. a püspököket és más főpapokat, kik min-
 den udvari hivatalba és előkelő tisztségbe is be-
 tolakodtak“, teszik felelőssé az ország megrom-
 lásáért.² Ha még ehhez azt is hozzá tudjuk, hogy
 Mátyás király mily hatalmasan fenyegette meg
 kihágásaikért a püspököket (Vitéz János, Báthory
 Miklós): könnyen érthető lesz, hogy a főpapok
 becsülete s vele együtt az egyház tekintélye is
 lassankint nagyon alászállott, hogy az alpap-
 ság egy része a Dózsa-lázadás alkalmával a
 felkelőkhöz csatlakozék, hogy a főurak és a
 nemesség bűneiben részes főpapokon boszúját
 töltse, s hogy a főben nyilvánult erkölcsi rom-
 lottság teljes mértékben közreműködött az egyházi
 szervezet felbomlásánál, s az új vallásos élet és
 szervezkedés beállásánál.

Az egyházi szervek egyébként köztudomás
 szerint mindenkor ébresztették és ápolták a
 szellemi életet, melynek a középkor sötétségében
 és nyersségében egyedüli hordozói voltak s arra
 az által is hatottak, hogy a templomok és monos-
 torok mellett itt-ott iskolák is tartattak fen. E

¹ Borovszky, Csan. vm. tört. I. 368.

² Thurn Schwamb, Engelnél, Gesch. d. Ung. Reichs
 I. 198.

művelődéssel és szellemi fejlődéssel még összefért a csudákban, az isten-ítéletekben, a boszorkányokban és ördögökben való hit is, sőt az egyház maga is hathatósan ápolta ezt: de azok az ismeretek, az értelemnek az a fejlesztése, melyeket az iskola nyújtott, párosulva a vidékünkön működő nagy számú papság tanításaival, mindenestre ébresztőleg és pallérozólag hatott az elmékre és szivekre. S nemcsak a közel levő csanádi főiskola jöhet itt számba, mely az egész korszakban fenállott,¹ hanem azok az alsóbb fokú iskolák is, melyek létezését a körülünk létezett nagyszámú monostorok egyikében és másikában s határbeli nagyobb egyházainkban föl kell tennünk, habár erre nézve egyenes adataink nincsenek is. Így érthető, hogy e vidékről a XV. században külföldi egyetemekre is mentek tanulók, nevezetesen Bécsbe Csanádról 6-an, Szent-Erzsébetről 3-an, Bács-Monostorról, Nagylakról, Kutasról 2—2-en, Szöllősről, Szentesről, Hodusról, Nagylakról, Pogranról, Mindszentről, Adorjánról, Szent-Miklósról 1—1.² K a k ó b a Vásárhelyről, Mindszentről és Leléről egy-egy.³

Bármily kitűnő lelki adományokkal birhattak is ős hazájokból beköltözött eleink s bármennyire fegyelmezték is őket eleitől fogva a törzsfőnökök, családfők és az egyház befolyásai: a nemzet utoljára sem vonhatta ki magát rablókalandozásainak, folytonos fegyverben állásának, az éghajlat és a föld alkatának (mialatt a gyakori szárazságot és a rónaságot értjük) hátrányos befo-

¹ V. ö. Mon. Vat. I. IV. 464.

² Fraknoi, Magyarorsz. tanulók és tanárok a bécsi egyetemen, a XIV. és XV. században.

³ Regestrum Bursae Krakowiensis Hungarorum, Budá 1821.

lyása alól, valamint azon rossz példák hatása alól sem, melyeket az erkölcsileg fogyatékos uralkodók gyakorta adtak a hazának, melyek következtében a közrend igen gyakran meg volt zavarva s a fegyelem kötelékei eltépve. A közsorsúakra térve át, az itteni halász, pásztor és pákász életmód, a vizen járás, a réti buvóhelyek — leleményességre, bátorságra és önállóságra szoktatták az embereket, de egyszersmind túlkapásokra, lopásra, rablásra és egyéb erőszakosságokra is csalogatták őket; a puszták és nádasok magánossága izgatta képzeletöket, ezzel egyszersmind nyugtalanította s a társadalmi rend áthágására nógatta érzületüket, melyet a kényérkereset és az életmód nehézségei sem csillapítottak, mert a természettől áldott határ ingyen és készen nyújtotta áldásait.¹ Igen rossz hatással volt a lakosság erkölcsére, a féktelenkedő kunok s az ezeknél nem kevésbé vad és rakoncztalan rácok ide telepedése is, mely körülmény a vagyoni és személybiztonság teljes megjavulását lehetetlenné tette, annyival inkább, mert a birtokos nemes urak közt is számosan voltak, kik egymással versenyeztek a zabolátlanságban és a jószágok erőszakos elfoglalásában, a mint azt fentebb tüzetesen láttuk. E tekintetben a magasabb papság is nem ritkán adott rossz példákat. A váradi püspök s egy bácsi kanonok okleveleket koholtattak Zomlini deákkal, hogy feles számú javaikat még inkább szaporítsák.² Bulcsú csanádi püspök a bizerei monostort ugyan csak birtokkérdés miatt fegyveres csapattal rohanta meg, s annak apát-

¹ Erre nézve v. ö. Ratzel ford. Simonyi, A föld és az ember 257, 418, 562, 582.

² Corp. Jur. Hung. Tripart. p. II. tit. 14. §§. 72. 77.

ját, inasostól együtt megölette.¹ Jakab csanádi prépost a perjémesi plebánust ártatlanul elfogatta, megszarolta és halálra kínoztatta. Ugyan az egy férjes nőt ágyasává tett.²

Elgondolhatni, hogy ily példáknek minő hatása lehetett a könnyen megtántorodó együgyű népre! János püspök a magyarokat Ulászló király előtt már úgy festette le, hogy még nem vetkeztek le a barbárságot s bennök sok van a róka természetéből.³ A jobbágytól senki sem várhatott külön erkölcsöt, mint a milyenre urai példát adtak. Teleki Varjasi János, Orosházi Komlói Ferencz és a Jaksicsok gyakorta állottak perben egymással s ez utóbbiak különösen erőszakos természetűek voltak. Kicsoda ütközhetnék meg tehát azon, hogy midőn a földvári, varjasi és csomorkányi jobbágyok egy lakodalom alkalmával Orosházára átrándultak — „inni“ (ad bibendum): hazatérőben, mikor a mezőre kiértek, az orosháziai földesurok vezérlete alatt „fegyveres kézzel rájuk rontottak a miéinkre s őket irgalmatlanul elverték és megsebeztek“,⁴ vagy mikor a szénásiak s egyéb szomszéd falusiak Földvára rátörtek s az ottani földes úr nemesi |1480 kuriáját ostrom alá fogták.⁵ A legnagyobb elkeseredést azonban, mint ma is, rendszerint a foglalások és határpörök okozták. E miatt a gyűlölködés és veszekedés néha több falu lakosára kiterjedt, kik aztán egymásra felfegyverkezve törtek rá. Így cselekedtek a vásárhelyiek is, mikor Szent-Királyra hatalmasul rámentek s onnét a

¹ Borovszky, i. m. I. 60—62.

² U. o

³ Tubero, Schwandtnernél II. 140.

⁴ Orsz. lt. Dlt. 16703.

⁵ Zsilinszky, Békés vm. évk. XII. 92—100.

bírók többet magával foglyúl hurczolták. Volt eset, hogy 8—10 falu népe versengett egymással. Ilyen volt nev. az, mikor Szilágyi Erzsébet a maga donát-tornyai, csaba-csüdi, királysági, komlói, szente-tornyai stb. jószágainak tisztjeit utasítja, hogy a csanádi püspök csomorkányi, hegyesi és szent-lőrinczi jobbagyaival való összezőrdülés lecsendesítése végett kitűzött határidőben Vásárhelyre gyűljenek egybe.¹ A Jagelló ház | 1478 gyöngé, tiszteletre érdemetlen kormányja alatt pedig fent és alant még inkább elfajultak és megromlottak az erkölcsök. A főurak ragadozása, a nemzet önmagában meghasonlása tetőpontra hágott. Az ország pénzügyileg tönkre jutott, úgy hogy a velencei követ már ekkép jellemezte hazánkat: „Magyarország olyan, mint a holttetem. Voltunk trójaiak, volt valamikor Trója.“ A Dózsa-lázadás kölcsönös dühöngéseiben végre már egy emberi érzésből is kivetkezett kor iszonyatoságai tünnek szemeinkbe, melyek között olykor az erkölcsi nemesség, de sőt a közönséges eszély tanácsai sem a pórok, sem az urak pártjában nem birnak érvényre jutni. Az ezt követő évek alatt a tömeges zavargások el voltak ugyan fojtva, de a bujdosó kuruczok tolvajlásai, rablásai és gyilkosságai annál inkább elszaporodtak, úgy hogy azok ellen jóformán alig érezhette magát valaki biztonságban.²

Általában a tulajdon elleni vétségek voltak őseink közt az egész korszakban a leggyakoribbak. Ezek voltak, mint örökölt jellemvonások, uralkodók tudvalevőleg az ókor és középkor összes népeinél, ide számítva a germán népeket

¹ Orsz. Dlt. lt. 15836. (Borovszky úr szivességéből.)

² Corp. Jur. Hung. 1818. XXXV.

is. Főképp a szerzés ezen módjánál alkalmazták Európa-szerte az ököljogot, mindaddig, míg a keresztyénségnek és az állami jó rendnek a tulajdon szentségéről szóló elvei a népek és nemzetek vérébe jobban át nem mentek. A törvényhozás az Árpád-kori nagy királyoktól kezdve mindvégig, a tolvajok és rablók ellen igen szigorú tilalmakat állított ugyan fel, minők a kéz és orr levágása, szemek kiszúrása, akasztófa, rabszolgaság a hajadonra nézve; s ennek és a hivatását teljesítő alpap-ság lelkipásztorkodásának volt is fogantatja. De az emberi természetből következik, hogy vétségek és bűnesetek azért koronként fordultak elő, a mint a várad-i isten-ítéletekből is láttuk, melyek szerint oda határunkból egy gyilkossági és egy ló tolvajlási per terjesztetett fel döntés végett. Említettük, hogy 1477-ből is mint intézkedett egyesesen Csanád megyére nézve az országgyűlés.

Mindazáltal teljes mérvben soha sem fajultak el a viszonyok, s épen nincs okunk általánosítani az efféle vétkeket és az egész magyarság erkölcsi elvadulásáról beszélni, mint ellenségeink s a köztünk lakó idegenek olykor tették. Minden jel oda mutat, hogy a jobbbágyság erkölcsé, mely az egyházi és polgári törvények által inkább féken tartatott, általán véve jobb volt, mint földesuraié s hogy e vidék lakosságának zöme számbeli túlsúlyával együtt szellemi és erkölcsi értékét is megőrizte: mi onnét bizonyos, hogy az itteni idegen nemzetiségek, a szlovénoktól kezdve a ráczokig, a magyarság fölényét nemcsak készséggel elismerték és az ellen, a kunokat kivéve, pártot nem ütöttek, hanem idők múltán magok is valamennyien beolvadtak abba.